

1. Γενική μνημειακή τοπογραφία της Κωνσταντινούπολης (Byzance, coll. Time-Life, σ. 42-3)

‘Ο Βυζαντινός ιππόδρομος στή Κωνσταντινούπολη

Τόν Ίππόδρομο της Κωνσταντινούπολης έχτισε πρώτος ό Σεπτίμιος Σεβήρος τό 2ο αϊ. μ.Χ., όταν ακόμα ή πόλη λεγόταν Βυζάντιο, άποίκια τών Μεγαρέων ίδρυμένη από τό Βύζαντα. Είχε τή μορφή του ρωμαϊκού ιππόδρομου-σίρκου (circus maximus). Άργότερα, τόν 4ο αϊ., ό Μ. Κωνσταντίνος τόν άνακαίνισε καί τόν μεγάλωσε. Ή ύπαρξή του πριν από τήν ίδρυση της Κωνσταντινούπολης τόν καθιστά τό κατεξοχήν σημείο προσανατολισμού της νέας πρωτεύουσας της αυτοκρατορίας.

‘Αντρέας Ίωαννίδης

Ίστορικός τέχνης

1. Τοποθεσία

‘Ο Ίππόδρομος βρίσκεται στην άκρη της πόλης, προς τή θάλασσα, μέσα στο μνημειακό σύμπλεγμα που άποτελείται από τό παλάτι, τήν Άγία Σοφία, τό Αύγουσταϊόν κ.ά. (εικ. 1) δηλαδή στο κέντρο της πολιτικής και θρησκευτικής ζωής της πόλης καί κατά προέκταση της αυτοκρατορίας. Σήμερα ό χώρος αυτός λέγεται πάλι

ιπποδρόμιο καί σώζει μερικά στοιχεία άπ’ τό παλιό (όβελίσκου, φίδινη κολόνα) (εικ. 2α-β).

2. Μορφή

‘Ο Ίππόδρομος είχε τή μορφή τών αρχαίων ελληνικών σταδίων, δηλαδή πέταλο με επιμηκυμένες τις δύο πλευρές του. Είχε τήν είσοδο θόρεια

καί τήν καμπύλη του, τή σφενδόνη, νότια. Τά μέρη πού τόν αποτελούσαν ήταν: οι carceres (κάρκερες), τό πέλαμα καί τά θάβρα (εικ. 3).

2α. Carceres: Ήταν τό σημείο εκκίνησης, στη θόρεια πλευρά του Ίπποδρόμου. Τό λέγαν μάγγανα καί κάγκελλα, γιατί οι πόρτες από τις όποιες βγαίνουν τά άρματα ήταν καγκελλωτές.

Πρόκειται για ένα κτίσμα έλαφρά

2α. Ο χώρος του Ίπποδρόμου, όπως είναι σήμερα με τους δύο όβελισκούς και στη μέση η κολόνα από τα φιδιά. Στο βάθος η Άγια Σοφία και μπροστά το Μπλέ Τζαμί (Σουλτάν Άχμέτ Τζαμί).

6. Ο όβελισκος του Θεοδοσίου, από γραβούρα του 19ου αιώνα (Constantinople and the Seven Churches of Asia Minor, σύμφωνα με σχέδιο του Th. Allen).

καμπύλο με 12 πόρτες που πλαισιώναν μία μεγάλη κύρια είσοδο. Στην εύθεια τους υπήρχε πύργος, ύψους περίπου 22,76 μ., σύμφωνα με αρχαίους συγγραφείς, όπου πάνω του ήταν τοποθετημένα τα επίχρυσα άλογα του Λύσιππου που στολίζουν τώρα τον Άγιο Μάρκο της Βενετίας (εικ. 4). Η παράδοση λέει ότι τα άλογα αυτά τα είχε πάρει ο Θεοδόσιος από τη Χίο. Πάνω σ' αυτό το σύμπλεγμα κυμάτιζε η σημαία της έναρξης των αγώνων. Στο θόρειο αυτό μέρος του Ίπποδρόμου υπήρχαν κι άλλοι χώροι με ποικίλους προορισμούς, όπως βεστιάριο, προσευχητάριο της Παναγίας, χώρος για την κλήρωση των αρμάτων και πιθανώς εξέδρα για τους οργανωτές των αγώνων.

2β. Τό πέλαμα, δηλαδή ο στίβος, ήταν ο κεντρικός χώρος του Ίπποδρόμου και χωριζόταν σε δύο μέρη, τούς διαυλους, από μία άξονική χαμηλή κατασκευή, τη σπίνα (spina), της οποίας ο άξονας ήταν λοξά σε σχέση με τα καθίσματα, ώστε να αντισταθμίζεται η ανισότητα που εμφανιζόταν κατά την πρόσβαση στην άρένα (εικ.

3). Ο χαμηλός τοίχος της σπίνας περιέκλειε νερό σε διάφορα επίπεδα, που βρέθηκε το υδραυλικό τους δίκτυο. Το σύνολο αυτό ονομαζόταν Εύριπος.

Η σπίνα, εκτός από νερό, περιλάμβανε και διάφορα γλυπτά. Στα δύο άκρα της είχε τούς καμπτούς — όρια, εκεί δηλαδή που στρίβανε τα άρματα. Αυτά τα όρια είχαν τη μορφή κυλινδρικών ή ημικυλινδρικών θάσεων που φέρανε τρεις πέτρινους ή χάλκινους όβελισκούς (εικ. 5). Αυτά τα όρια ήταν η *αναγκαία και ικανή συνθήκη* για την εικονογραφική απόδοση του Ίπποδρόμου.

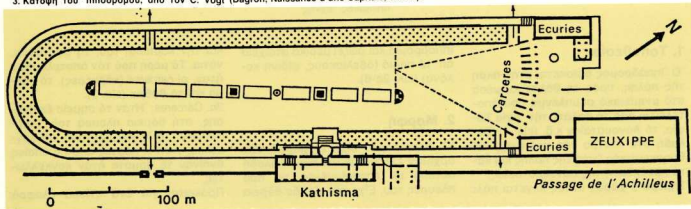
Από τη διακόσμηση της σπίνας σώζονται ο αιγυπτιακός όβελισκος του Μ. Θεοδοσίου, ο όβελισκος ο επονομαζόμενος του Κωνσταντίνου του Πορφυρογέννητου και η κολόνα που σχημάτιζαν τα κορμιά τριών φιδιών — πάνω της στηριζόταν ο χρυσός τρίποδος που είχαν αφιερώσει οι ελληνικές πόλεις στο Μαντείο των Δελφών μετά τη μάχη των Πλαταιών. Τα ονόματα αυτών των πόλεων είναι χαραγμένα πάνω στις σπείρες που δημιουργούν

οι φιδισιοί κορμοί. Μέσα στη βυζαντινή παράδοση αυτή η κολόνα είχε χαρακτηριστή εξορκιστικό και προφύλασσε την πόλη από τα φιδιά. Λέγεται μάλιστα ότι όταν ο Μωάμεθ Β' ή ο Μουράτ Δ' — δέν είναι εξεκριθωμένο — έκοψε το ένα φιδιοκέφαλο, θέλοντας να επιδείξει τις σκοπευτικές του ικανότητες, η Κωνσταντινούπολη γέμισε φιδιά (εικ. 6).

Ένα άλλο σημαντικό στοιχείο της σπίνας είναι τα τετρακίονια, που είχαν πάνω τους τό ένα 7 αυγά και τό άλλο 7 δεαφίνια. Τά αυγά χρησιμοποιαν για τό μέτρημα των γύρων που κάνανε τά άρματα· στό σύνολο τους έπρεπε να είναι έπτά (εικ. 7).

Υπήρχαν επίσης, πάντα στή σπίνα και ειδικότερα στις μεγάλες πλευρές της, πολλά αγάλματα. Μεταξύ αυτών ήταν ένα σύμπλεγμα της Σκύλλας, που έτρωγε τούς συντρόφους του Όδυσσέα. Ένα τρικέφαλο τέρας, και ένα άγαλμα που ονομαζόταν περιχύτης· μαζί με τη Σκύλλα τόνιζαν τόν ύδατινο χαρακτήρα του Εύριπου. Στο σύνολο τους, οι γλυπτές διακοσμήσεις του Ίπποδρόμου, εκτός από τό διακοσμητικό τους χαρακτήρα είχαν

3. Κάτοψη του Ίπποδρόμου, από τον C. Vogt (Dagron, Naissance d'une Capitale, σ. 321).

καί συμβολικό, ώστε νά μοιάζουν μέ εικονογραφημένο μυθιστόρημα (εἰκ. 8), μέ σημαντικότερη τήν ἀνάγλυφη βάση τοῦ ὀβελίσκου τοῦ Μ. Θεοδοσίου πού δοξάζει τόν αὐτοκράτορα στόν Ἱππόδρομο (εἰκ. 8). Ἐνα πάντως εἶναι γεγονός: τό πιό φορτισμένο συμβολικά μέρος τοῦ Ἱπποδromoῦ ἦταν ἡ σπίνα.

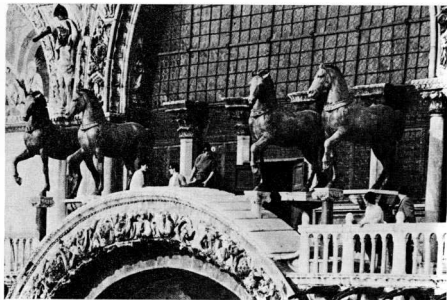
2γ. Βάθρα, δηλαδή τὰ καθίσματα τῶν θεατῶν πού στηρίζονταν σέ κολώνες: Ἀμφιθεατρικά διατεταγμένα, ἦταν περίπου 30 ἢ 40 σειρές. Οἱ ἀρχόντες κάθονταν στά σκαμνία. Τόσο οἱ Βυζαντινοί ὅσο κι οἱ Ῥωμαῖοί χρησιμοποιοῦσαν μαξιλλάρια γιά νά κάθονται γεμάτα μέ ἄχυρα ἢ φύλλα καλαμιά. Εἰδικός ὑπάλληλος ὀνομαζόμενος μαξιλλάριας, φρόντιζε γιά τήν τοποθέτησή τους καί τό μάζεμά τους στίς μέρες τῶν ἀγῶνων.

Κάτω ἀπό τὰ βάθρα ὑπῆρχαν δωμάτια γιά βοηθητικούς χώρους. Εἶναι πιθανό ἀνάμεσα στά βάθρα καί στό πέλμα νά ὑπῆρχε τάφρος μέ νερό γιά νά προσφυλάσσει τοὺς θεατές κατά τούς ἀγῶνες μέ θηρία, ἀλλά καί γιά νά κολλημπάνε σ' αὐτήν διάφορα ὑδρόβια ζῶα.

Αὐτό τόν τρόπο διαχωρισμοῦ εἶχε ἐφαρμόσει πρῶτος ὁ Καίσαρας στή Ῥώμη, ἀλλά δέν εἶναι σίγουρο ἂν συνεχίστηκε στό Βυζάντιο ἢ ἂν τό ὑγρό στοιχεῖο περιορίστηκε μόνο στή σπίνα. Εἶναι ὅμως πολύ πιθανό, κι αὐτό γιά συμβολικές ἀνάγκες, ὅτι ὑπῆρχε μιά γραμμὴ πού περιέτρχει τήν ἀρένα, μακρινὴ ἀναφορά στήν τάφρο τοῦ Καίσαρα.

Στὴν ἀριστερῆ, μπαίνοντας, μεγάλη πλευρὰ τῶν βάθρων, δηλαδή στήν ἀνατολική, καί σχεδόν στή μέση — ἀνεξακριβωτο ἀκόμα — ὑπῆρχε τό βασιλικό θεωρεῖο, τό κάθισμα (εἰκ. 3). Ἦταν ὀλόκληρη πολυόροφη κατασκευὴ καί ἐπικοινωνοῦσε μέ τό παλάτι. Περιλάμβανε αἰθουσες συμποσίων, ἀνάπαυσης κ.ἀ. Δέν ἐπικοινωνοῦσε μέ τό στίβο παρά μ' ἓνα στενό μονοπάτι κι αὐτό γιά τήν καλύτερη ἀσφάλεια τοῦ αὐτοκράτορα. Στό ἰσόγειο βρισκόταν ἡ βασιλικὴ φρουρὰ.

2δ. Οἱ διαστάσεις τοῦ Ἱπποδromoῦ εἶναι δύσκολο νά καθοριστοῦν μέ ἀκρίβεια, γιατί λείπουν τὰ σαφή του ὄρια. Ἐτσι κατά προσέγγιση ἔχουμε: πλάτος πού οἱ μέχρι τώρα ἀποτυπώσεις τό ἀνάγουν σέ 117,50 μ. ἢ 123,50 μ. ἀπὸ τοὺς ἐξωτερικούς τοίχους, ἐνῶ τὸ πέλματος εἶναι 83,25 μ. ἢ 79,50 μ. Τὰ βάθρα εἶχαν κλίση 26° καί πλάτος 21,50 μ. στήν ἀνατολική τους πλευρὰ καί 22,50 μ. στή δυτικῆ. Ἐπειδὴ εἶναι ἀγνωστὴ ἡ ἀκρίβης θέση τῶν carcères εἶναι ἀκόμα πιό δύσκολο νά

4. Τα ἑπύρρα αλόγα τοῦ Λυσσίου στόν Ἅγιο Μάρκο τῆς Βενετίας.

ὑπολογιστεῖ τό μήκος, πού τό τοποθετοῦμε στά 370 ἢ 450 ἢ 480 μ.

3. Ἀγωνιστικὴ λειτουργία τοῦ Ἱπποδromoῦ: Ἀρματοδρομίες, θεάματα, ἀθλήματα

Ἐν Ἱπποδromoῦ ἦταν τό κέντρο τῆς κοινωνικῆς καί πολιτικῆς ζωῆς τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἐκεῖ ἀναγορεύονται οἱ αὐτοκράτορες, γίνονται ὑποδοχές ἐπισήμων, ἀρχές ἐπανάστασεων, διαπομπές, θανατικές ἐκτελέσεις γιά βρῆσκειτικούς κυρίως λόγους, συγκεντρώσεις γιά εὐχάριστα γεγονότα, στρατιωτικοὶ θρίαμβοι: ἐκεῖ ἔλεγε ὁ λαὸς τὰ αἰτήματά του στόν αὐτοκράτορα, τόν

ἐπευφημοῦσε ἢ τόν ἀποδοκίμαζε.

3α. Οἱ ἀρματοδρομίες, «τό ἱππικόν», εἶναι ἡ κατεξοχὴν λειτουργία τοῦ Ἱπποδromoῦ. Εἶχαν τακτὴς ἡμερομηνίες, «τό ἱππικόν τοῦ καταλόγου», ἀλλά γίνονταν καί μέ τὴν εὐκαιρία διαφόρων εὐχάριστων γεγονότων, ὅπως γιά θριάμβους, βασιλικὰ γενέθλια, ἐπισκέψεις ξένων καί ἡγεμόνων, ἀλλά καί ἀντιπερισσασμὸ ἀπὸ δυσάρεστα πολεμικὰ γεγονότα. Τίς Κυριακὰς ἐπίσης γίνονταν ἀρματοδρομίες, ὅπως καί τίς ἄλλες γιορτές, Χριστοῦγεννα, Θεοφάνια, Πάσχα, Ἅγιον Ἀποστόλων, γεγονότα πού ἐξοργίζε τόν κλῆρο, γιατί ἀποσπούσε κόσμο ἀπο τὴν ἐκκλησία.

Οἱ Βυζαντινοὶ ἦταν θερμοὶ ὀπαδοὶ τῶν ἀρματοδρομιῶν, οἱ ὁποῖες ἦταν

5. Τὰ ὄρια - καρποί τοῦ Ἱπποδromoῦ μέ ἓνα ὄρα πού τρέχει. Σὲ βῆτρο πλάνο ἡ κλήρωση μέ τὴν κυλίστρα (Κουκουλές, πίν. Β', εἰκ. 3).

6. Ο Μωάμεθ Β' ή ο Μουράτ βαίνει σημάδι και κωδεύει το ένα φιδοκέφαλο. Αναπαράσταση από χειρόγραφο στη διβλιοθήκη του Τόπ-Καπού στην Πόλη (Κουκουλές, πιν. Β', εικ. 1)

γι' αυτούς, δι.τι τό σημερινό ποδόσφαιρο.

Οι άναφορές τών πατέρων τής εκκλησίας — Χρυσόστομου, Γρηγόριου του Θεολόγου — περιγράφουν τις πόλεις στις μέρες τών αγώνων νά κατοικούνται από «παιζόντες» και «μεινόμενους» πολίτες. Άν μάλιστα κανείς δέν μπορούσε νά πάει στόν Ίπποδρόμο, παρακαλούσε κάποιο φίλο τού νά τού τά δηληθεί. Άν πάλι δέν βρισκάνε θέσεις, σκαρφάλωναν σέ μπαλκόνια και ταρατσές, εικόνα δηλαδή πού προσφέρουν τά γήπεδα και οι γύρω χώροι τούσμερα.

Πάνω στό θάβρα ό λóος μαινόταν παρακολουθώντας τ' άρματα, έθριζε, τσικωνόταν μέ τούς οπαδούς τών αντίπαλων άρμάτων και έβαζε στοιχήματα, όπου παίζονταν μεγάλα ποσά. Ή θέση τού αυτοκράτορα ήταν στό κάθισμα κι άπέναντι οι 4 δῆμοι πού αντιπροσώπευαν τόν πληθυσμό τής πρωτεύουσας, οι Πράσινοι, οι Βένετοι (μπλέ), οι Ρούσσοι (Κόκκινοι) και οι Άσπροι. Υπερείχαν οι Πράσινοι και οι Βένετοι, καθισμένοι αντίστοιχα πρós τή μεριά τής σφενδόνης και πρós τής Carceres.

Τή μανία τών Βυζαντινών γιά τής άρματοδρομίες, τή δείχνει και τό έξης ανέκδοτο. Επί Ίουστινιανού, κάποιος Άντιόχος άρνιόταν νά πουλήσει ένα χτήμα κοντά στην Άγία Σοφία και ό αντίπρόσωπος τού αυτοκράτορα τόν φυλάκιζε παραμονή αγώνων, πράγμα πού άνάγκασε τόν Άντιόχο νά δεχτεί τήν πώληση γιά νά μή χάσει τούς αγώνες.

Άν ό Ίπποδρόμος ήταν τό γήπεδο τής εποχής, οι ήνιοχοι ήταν οι ποδοσφαιριστές. Ό κόσμος τούς θαύμαζε και ήξερε τά πάντα γι' αυτούς, τόσο πού ό Δίωη Χρυσόστομος λέει άγανακτιμένους γιά τήν Άλεξάνδρεια ότι,

7. Τά τετρακίονια στη σπινα. (Κουκουλές, πιν. Β', εικ. 2)

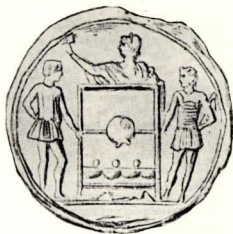
άν ρωτούσες κάποιον πόσοι είναι οι άπόστολοι θάταν άμφίβολο άν σου άπαντούσε μέ ακρίβεια γιά τούς ήνιοχους όμως και τά άλογα ήξερν τά πάντα. Άν αυτό όμως συνέβαινε στό λαό, γιά τό έπίσημο κράτος οι ήνιοχοι ήταν «πρόσωπα άσεμνα», παράδοση τής Ρώμης όπου ήταν δύλοιοι. Γι' αυτό τό λόγο άπαγορευόταν νά τούς στήνουν προτομές σέ δημόσιους χώρους παρά μόνο στην είσοδο τού Ίπποδρόμου και στα παρασκήνια.

Άγωνοθέτες μέχρι και τόν 6ο αϊ., όπου η ρωμαϊκή δημόσια ζωή επιζούσε ακόμα στό Βυζάντιο, ήταν οι ύπατοι, άρχότερα οι αυτοκράτορες. Μιά μέρα πρίν τούς αγώνες κρεμούσαν στην κεντρική είσοδο τού Ίπποδρόμου τό θήλο η πανί πού τούς προαγγέλλε. Οι αγώνες κρατούσαν είτε όλη τή μέρα είτε μόνο τό πρωί. Σέ κάθε άγώνα παίρναν μέρος 4 άρματα, όσοι και οι δῆμοι, και κάθε άρμα είχε

4 άλογα, τό τέθριππον (εϊκ. 5). Ή θέση τού κάθε άρματος πάνω στό στίβο καθοριζόταν μέ κλήρωση από κληρωτίδα, πού λεγόταν κυλίστρα και περιστρεφόταν γύρω άπό ένα όριζόντιο άξονα (εϊκ. 9). Τά άρματα έπρεπε νά τρέξουν 7 φορές τό γύρο τού Ίπποδρόμου, όπου τά πίο επικίνδυνα σημεϊά ήταν τά όρια, τά σημεϊά δηλαδή πού στρίβανε. Εκεί χρειαζόταν μεγάλη δεξιοτεχνία, γιαι ό ήνιοχος έπρεπε νά συγκρατεί τό άλογο τό πρós τό έσωτερικό τής στροφής και νά έρεθίζει τό έξωτερικό, πού είχε νά διαγράψει μεγαλύτερο τόξο διαδρομής. Σκοπός ήταν άπό η νίκη και τίποτα άλλο, ακόμα και μέχρι τό θάνατο τού αντίπαλου και μέ τήν άνατροπή τού άρματός του. Ένας τρόπος μάλιστα έξουδετέρωσης τού αντίπαλου ήταν νά τού άφαιρέσει τό κασιδίον, δηλαδή τήν περικεφαλαία, γερονός πού ισοδυναμούσε μέ ήττα. Τό ίδιο συνέβαινε άν τούπεφτε κανε-

8. Τά άνάγλυφα τής θάσης τού όδελίσκιου όπου α. ο αυτοκράτορας παρακολουθεί τούς αγώνες άπό τό κάθισμα. Πάνω άριστερά κρατεί τό στεφάνο τού νικητή και κάτω δέχεται τήν ύποταγή τών νικημένων λαών. β. πάνω: Άναπαράσταση άρματοδρομίας: κάτω: Ή διαδίκαιια τοποθέτησης τού όδελίσκιου. (Dagron, πιν. VII και VI).

9. Η κυλιστρά (Κουκουλές, πιν. Γ', εικ. 3).

νός τό κασιδίο.

Οι προλήψεις των Βυζαντινών απέδιδαν πολλές φορές την ήττα σε μάγια του αντίπαλου. Γι' αυτό τό λόγο κυκλοφορούσαν διάφορα φυλαχτά, από τά οποία τά πιό άποτελεσματικά ήταν τά νομίσματα μέ τό κεφάλι του Μ. Άλεξάνδρου. Ό Θεοδοσιανός κώδικας απαγόρευε μέχρι θανάτου τή χρήση τής μαγείας από τούς ήνίοχους, άλλα από τά άηθολογία κείμενα μαθαίνουμε ότι αυτή ήταν συνηθισμένη: βρέθηκε μάλιστα κι ένα άγγείο μέ μάγια, στη σφενδόνη του Ίπποδρόμου τής Κωνσταντινούπολης. Τό πιό συνηθισμένο ήταν να ζωγραφίζονταν τά άλογα του αντίπαλου πάνω σε μία λεπίδα και να γράφονταν ίνα ποιήσει τούτους τούς ίππους του Πρασίνου (ή Βένετου) τούς γεγραμμένους έν ταύτη τή λεπίδι, άπόδους, αδυνάδους, άδοθηήτους». Επίσης ήταν γρουσουζιά να συναντήσει ό ήνίοχος παπά στό δρόμο του.

Ό νικητής έπαιρνε κλαδί φοίνικα, τό βαίν (βαιον) κι άπ' αυτό ονομάστηκε και βαιον ό άγώνας μέ τούς 7 γύρους του Ίπποδρόμου. Δίνανε επίσης και νομίσματα και φορέματα, όπως κι άσημένιο στεφάνι, τό όποίο στους δύσκολους καιρούς τής αυτοκρατο-

ρίας έπιστρεφόταν για να χρησιμοποιηθεί στον επόμενο νικητή. Τό στεφάνωμα του ήνίοχου γινόταν από αντίπροσωπο του αυτοκράτορα, που ονομαζόταν άκτουάριος, και σπάνια από τόν ίδιο, γεγονός που τό θεωρούσαν μεγάλη τιμή.

38. Έκτός από τics άρματοδρομίες ό Ίπποδromos περιλάμβανε κι άλλα θεάματα και άγωνίσματα, στό τέλος των άρματοδρομιών ή στά κενά τους. Τά θεάματα αυτά ήταν κυρίως αναπαραστάσεις κυνηγιών μέ άγρια θηρία που τά φέρφταν από μακριά (εικ. 10, 11, 12). Ό Ίουστινιανός είχε φέρει 20 λιοντάρια και 30 πάνθηρες και άλλα άγρια θηρία. Επίσης εξωτικά πτηνά παρουσιαζόταν στό κοινό, άλλα και άτομα από μακρινές χώρες μέ τics τοπικές τους ένδυμασίες. Άλλο είδος θεάματος ήταν οι ψευτομάχες, όπως αυτή που όργάνωσε ό Νικηφόρος Φωκάς και ήταν τόσο άληθοφανής που ό κόσμος άγριεύτηκε και τό έβαλε στό πόδια.

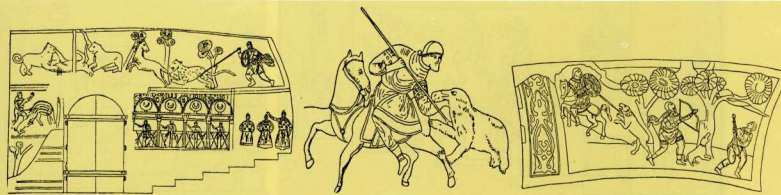
Επίσης γίνονταν άκροβασίες, σχοινοβασίες, ισορροπίες σε άλογα και παραστάσεις μίμων (εικ. 13, 14). Μνημονεύεται κι ένα ωραίο γεγονός μέ μίμους, που δείχνει και τics δυνατότητες πρόσβασης που είχε ό λαός στόν αυτοκράτορα στό χώρο του Ίπποδρόμου. Ύπήρχε μία χήρα άπ' τήν όποία άρπαξε ό πραιπόσιτος Νικηφόρος ένα πλοίο. Προσπαθώντας μάταια να βρει τό δικιο της, καταφεύγει στους μίμους. Αυτοί φτιάχνουν πάνω σ' ένα καρότσι ένα μικρό καράβι και τό φέρνουν μπροστά στόν αυτοκράτορα, που τότε ήταν ό Θεόφιλος. Έκει, μετά από παρότρυνση του ενός μίμου ό άλλος προσπαθεί να τό καταπιεί, όποτε εξοργισμένος ό πρώτος του λέει ότι «ό πραιπόσιτος κατάπιε κοτζάμ πλοίο κι εσύ δεν μπορείς ένα καραβίτ!». Έτσι έμαθε ό αυτοκράτορας τί συνέβει και διάταξε να κάψουν τό Νικηφόρο.

Ένα άλλο περίεργο συμβάν του Ίπποδρόμου ήταν ή προσπάθεια ενός Τούρκου να πετάξει από τήν κορυφή τό όθελίκου προς τμήν του σουλτάνου του 'Ικόνιου Γιακούμπ Χασάν, όταν ό τελευταίος έπισκέφτηκε τή Κωνσταντινούπολη. Έτσι, φορώντας ρούχα φαρδιά μέ ελαστική στεφανή στην άκρη (κάτι σαν άλεξίπτωτο) περίμενε να φυσήσει ό άέρας για να πετάξει. Έπειδή όμως δεν φυσάγε κι ό λαός άνυπομονούσε και φώναζε «πέτασον, πέτασον» ό δύστιχος πήδησε και τσακίστηκε.

39. Έκτός από τά θεάματα αυτά ύπήρχαν και άγωνίσματα που συνέχιζαν τήν έλληνο-ρωμαϊκή άθλητική παράδοση. Ό Χριστιανισμός θέβαια δεν ευνοούσε τόν άθλητισμό, γιατί ή φροντίδα του κορμιού ήταν άσυμβίβαστη μέ τό χριστιανικό δόγμα, όπως και ή γύμνια. Έτσι έψαχναν τά άθλήματα να παίζουν παιδαγωγικό ρόλο και περιορίστηκαν στην έπίδειξη μιας έπαγγελματικής ικανότητας.

Ό νόμος άναγνώριζε 5 βασικά άθλήματα: πάλη, πυγμαχία, άλλα, δρόμο και δίσκο (εικ. 15) και 4 ελεύθερα: άκόντιο, άρση βαρών, τόξο, σφαίρα. Αυτός ό διαχωρισμός καθόριζε μάλιστα και τό είδος τιμωρίας σε περίπτωση τραυματισμού του αντίπαλου ή και θανάτου άκόμα. Στά άναγνωρισμένα όταν μάλιστα συνέβαιναν και δημόσια, ή τιμωρία ήταν ελαφρότερη άπ' αυτά που συνέβαιναν σε ιδιωτικό χώρο και ήταν και ελεύθερα. Κι από τά παραπάνω πάλι άθλήματα, ή πυγμαχία και ή πάλη θεωρούσαντά άπόβλητα, γιατί μέ τά χτυπήματα χαλούσαν τήν ανθρώπινη μορφή που ήταν εικόνα του Θεού. Σημαντικό άγώνισμα ήταν ό δρόμος όπου, όπως και στό άρματα, οι δρομείς θγαίνουν μέ κλήρωση και παίρνουν θέση στό στίβο. Παράλληλα προέσχαν να ήμ δωροδοκούν αυτοί που δεινάζονταν τό μάστακός δρομείς, ώστε να καθυστερήσουν με-

10, 11, 12. Σκηνές στον Ίπποδρόμο, από τics τοιχογραφίες τής Άγίας Σοφίας στό Κίεβο (Ρωσία), έργο του 11ου αι. (Grabar, L' empereur dans l'art byzantin, σ. 63, εικ. 1 - σ. 86 εικ. 4 - σ. 87, εικ. 5).

ρικοί γιά νά νικήσει κάποιος άλλος. Ὑπῆρχε ἔπισης καί ἕνα εἶδος φρουρῶν τοῦ δρόμου, οἱ κούρωρες, πού πρόσεχαν νά μὴ μπαίνουν οἱ θεατές στό στίβο γιά νά ἐμποδίσουν τούς ἀντίπαλους δρομεῖς, ρίχνοντάς τους χάμο ἢ κρατώντας τους γιά νά καθυστερήσουν.

Στὴν πάλη συμμετείχαν γυμνοὶ παλαιστῆς μ' ἕνα ρούχο μόνο στὴ μέση, ἀλειμμένοι μὲ λάδι καὶ κουρεμένοι. Νικῶσε ὁποῖος ξάπλωνε τὸν ἀντίπαλο τρεῖς φορές. Ὁ χώρος τῆς πάλης ἦταν περιφραγμένος μὲ πασσαλούς καὶ σχοινιά γιά νά ἐμποδίζουν κι ἐδῶ τὴν ἐπέμβαση τῶν θεατῶν.

Στὴ πυγμαχία φοροῦσαν ἱμάντες, πού καταρτήθηκαν ὁμως ἀργότερα, γιὰτὶ προενοῦσαν θανατηφόρα τραύματα. Ἐθλίμμα ἦταν ἔπισης τὸ παγκράτιο, ὅπου συνυπῆρχαν πάλη καὶ πυγμαχία, τὸ ριξίμο τῆς σφαιρας, χμάκινης συνήθως, καὶ τὸ ἄλλα σέ μέσο, ὕψος καὶ ἐπί κοντῶ. Οἱ ἀθλητές ἐπρεπε νά εἶναι ἐλεύθερα ἄτομα, τουλάχιστον στοὺς δημοσίους ἀγῶνες, γιὰτὶ ὑπῆρχαν καὶ ἰδιωτικοί, ὅπου συμμετείχαν δούλοι. Οἱ Βυζαντινοὶ θεωροῦσαν ἄτιμος ὅσους ἀγωνίζονταν γιὰ λεπτά, ὅπως οἱ μονομάχοι, οἱ θηριομαχητές κ.λ.π. Οἱ ἀθλητές προπονοῦνται ὑπὸ αὐστηρῆ παρακολούθησης καὶ ἀκολουθοῦν δίαιτα αὐστηρῆ ἀπέχου μάλιστα καὶ ἀπὸ τὴ σεξουαλικὴ ζωὴ ὅσο προετοιμῶνται γιά τούς ἀγῶνες.

Ἄλλα ἀγωνίσματα ἦταν ὁ ἀκοντισμός — ἀκόντιο καὶ βέλος — ἡ ἄρση βαρῶν, τὸ παίγνιδι μὲ μάρσδους, ὅπου χτυπιόντουσαν μὲ μπασιούνια, τὰ κλωσάτα, ὅπου προσπαθοῦσαν μὲ μεγάλα πηδήματα νά χτυπήσει ὁ ἕνας τὸν ἄλλον μὲ κλωσές, καὶ τὸ τζυκάβιο, κάτι σάν πόλο, ὅπου δύο ομάδες πᾶνω σέ ἄλογα προσπαθοῦσαν νά

χτυπήσουν μὲ μάρσδους μιά σφαῖρα μεγέθους μῆλου καὶ νά τὴν θάλουν στό τέρμα τοῦ ἀντίπαλου. Λέγεται ὅτι τὸ παίγνιδι αὐτὸ ἦρθε στό Βυζάντιο ἀπὴ τὴν Περσία (ὅπως φανερώνει καὶ ἡ περσικὴ καταγωγή τῆς λέξης) καὶ μάλιστα ἐπὶ Μ. Θεοδοσίου, ὁ ὁποῖος ἐφτιαξε καὶ εἰδικὸ στάδιο, τὸ λεγόμενον τζουκανιστήριο ἢ σφαιροδρόμιο (εἰκ. 16). Μετὰ τῆς Φραγκοκρατίας (13ος αἰ.), ἐμφανίστηκαν στό Βυζάντιο ἡ τζόστρα καὶ ὁ τورνεμά. Πρόκειται γιά κονταρομαχίες μεταξὺ δύο ἀτόμων, γιά τὴ τζόστρα, καὶ δύο ομάδων, γιά τὸν τورνεμά (εἰκ. 17).

4. Συμβολικὴ καὶ κοινωνικο-πολιτικὴ λειτουργία τοῦ Ἰππόδρουμου

Ἐκτός ἀπὸ τὸ πρῶτο ὕλικὸ ἐπίπεδο τοῦ Ἰππόδρουμου (κτίσμα καὶ ἀθλήματα) ὑπάρχει καὶ ἕνα δεύτερο, τὸ ἰδεολογικὸ ἐπικοδομημα πού μέσα ἀπὸ τὸν κοσμικὸ συμβολισμό ἀποδέιξι σέ τελευταία ἀνάλυση τὴν κοινωνικοοικονομικὴ καὶ πολιτικὴ πραγματικότητα τῆς ἐποχῆς, ὅπως αὐτὴ ἀντανάκλαται στὴ συλλογικὴ συνείδηση.

Γιά νά γίνει ὁμως πιὸ κατανοητὸ αὐτὸ τὸ ἐπίπεδο, πρέπει νά ἀνατρέξουμε στὴ ρωμαϊκὴ του προέλευση. Ἀπὸ κατὰ τὸ Βυζάντιο πῆρε τόσο τὴν ὕλικὴ ὑπόδομή ὅσο καὶ τὴν ἰδεολογικὴ-συμβολικὴ. Γιά νά ἐξηγηθεῖ ὁμως αὐτὴ ἡ ἐπιβίωση τῶν ρωμαϊκῶν παραδόσεων, θά πρέπει νά δοῦμε σέ ποιὰ στοιχεῖα τῆς βυζαντινῆς πραγματικότητας ἀντιστοιχοῦν. Εἶναι ἀνώφελο νά διαπιστώνει κανεῖς ἐπιρροές, χωρὶς νά ἐρευνᾷ τούς λόγους ὑπαρξῆς τους μέσα στὸν κοινωνικὸ σχηματισμὸ πού μελετᾶει, δηλαδὴ γιὰτὶ ἐγιγαν δεκτές ἀπὸ τὴ κοινωνία πού τις

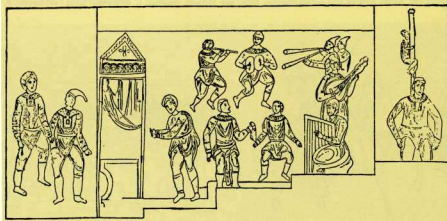
παρέλαβε καὶ πῶς ἐξελίχθηκαν.

4α. Ὃταν ἰδρῦεται ὁ ρωμαϊκὸς Ἰππόδρουμος, αὐτὸ γίνεται στὴν κοιλιάδα Μούρτια (vaciis Murcia), ἕναν χώρο πού ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῶν Ἐτρούσκων συνδέεται μὲ ἀγροτικὲς λατρεῖες. Διαρθρώνεται γύρω ἀπὸ δύο θεότητες, τὴν Ceres, σάν τὴ δικὴ μας Δήμητρα, θεὰ τῆς γλάσθησης καὶ τοῦ καρπού, καὶ τὸν Consus, τὸν Ἰππιο Ποσειδῶνα, χθόνια θεότητα, πού ἀντιστοιχεῖ στὸ θάψιμο τοῦ σπόρου.

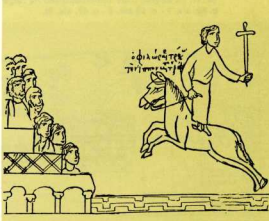
Ἡ Ceres λατρεύεται στὸ τμήμα τοῦ Ἰππόδρουμου πρὸς τὴς Carceres, ἐνῶ ὁ Consus στὴ σφενδόνη. Τὸ παραπάνω ζεῦγος θεοτήτων ἀντιστοιχεῖ καὶ μὲ ἕνα ἄλλο, τὴ θυοῦδα Δήμητρα - Περσεφῶνη — ἡ τελευταία θεωρεῖται χθόνια θεότητα λόγω τῆς ζωῆς της στὸν Ἄδη μὲ τὸν Πλούτωνα. Μὲ τὸν καιρὸ ἡ Ceres θά γίνει ἡ κατεξοχῆν θεὰ προστάτις τοῦ λαοῦ στὸν Ἰππόδρουμο — ἀφοῦ φροντίζει γιά τὸ στῆρι τοῦ — αὐτοῦ τοῦ λαοῦ πού ἔχει διπλὴ ὑπόσταση ὡς καταναλωτικὸ κοινὸ καὶ ὡς πολιτικὴ δύναμη, σάν ἐν δυνάμει στασιαστής.

Τὰ ἄρματα, ὅταν ἔτρεχαν στὸ στίβο, συμβολίζαν τὸν κύκλο τῆς ζωῆς, τὸ πέρασμα ἀπὸ τὴ ζωὴ (Δήμητρα) στὸ θάνατο (Ποσειδῶνας - Περσεφῶνη) καὶ ἀντίστροφα. Ἐχοῦμε δηλαδὴ σπορά - θάλαση, θάνατο - ζωὴ. Κατὰ πρόεκταση, ἔχοῦμε καὶ ἄλλα ζεύγη πού ἀντιστοιχοῦν, ὅπως νύχτα - μέρα, σκοτάδι - φῶς, σελήνη - ἥλιος. Ὁ ἠλιακὸς συμβολισμὸς ἄρχισε ἀπὸ νωρίς στὴ Ρώμη μῶσω τῆς Ἄνατολης καὶ ἐκτός ἀπὸ λατρεῖα συνδεμένη μὲ τὸ πρόσωπο τοῦ αὐτοκράτορα ἠλίου ἀνακαλοῦσε καὶ τὴν προσπάθεια τῆς Ρώμης νά ἐπικρατήσει στὴν Ἄνατολή. Ἀπὸ νωρίς ἡ Ρώμη ἤθελε νά ἀφαιρέσει ἀπὸ τὴν Περσία τὸ μονοπώλιο τῆς ἠλιακῆς λα-

13. Μουσικὸί καὶ ἀκροβάτες στὸν Ἰππόδρουμο (Grabar, σ. 64, εἰκ. 2).

14. Ἰσορροπία σὲ ὄλογο (Κουκουλές, πιν. Ε', εἰκ. 3).

τρεις και συνδέει μ' αυτήν τις πρώτες αρματοδρομίες.

Κοσμικός συμβολισμός λοιπόν στον ιππόδρομο, που αποβλέπει στην ένωση αντιθέτων καταστάσεων προσδιοριζόντας τους συμπληρωματικές λειτουργίες. Η συνεχής εναλλαγή από τη ζωή στο θάνατο δεν είναι παρά η απόδοση της αιωνιότητάς μέσα από την ανανέωση - ανανέγνηση κατάλυση λοιπόν της αντίφασης.

Αυτός ο διαδικός συμβολισμός που σκοπό έχει την αποκατάσταση της ενότητας, δηλαδή του «όλου», ενδυναμώνεται κι από το γεγονός ότι προστάτες των αρματοδρομιών ήταν ο Διάσκουρος, διδυμοί αδελφοί, ο Κάστορας και ο Πολυδεύκης, που συμβολίζουν τα ζωη-θάνατος, πάνω κόσμος - κάτω κόσμος, σπορά - καρπός, όπως και τα δύο ημισφαίρια του ούρανού. Ο ίδιος ο μύθος των Διοσκουρών παραπέμπει ξεκάθαρα σ' αυτά. Γεννήθηκαν από τη Λήδα μέσα στο ίδιο αυγό - μαζί με την ώραία Έλένη - επειδή η Λήδα ενώθηκε ταυτοχρόνα με το Δία, που πήρε τη μορφή του κύκνου, και με τον άνδρα της. Το αυγό συμφύσασε με την ενδουρωπαϊκή παράδοση συμβολίζει τη γονιμότητα. Ο Κάστορας, γιός άθαντου, σκοτώνεται και πάει στον Άδη, ενώ ο Πολυδεύκης γίνεται ήμιθεός και ζητάει να μοιραστεί την τύχη του κι ο αδελφός του. Έτσι αρχίζει μία εναλλαγή, μισό χρόνο ο ένας στον Άδη και ο άλλος στον ούρανό και αντιστρόφως, κι έτσι δεν χαλαρεί η ένότητά τους σάν συμπληρωματικό ζεύγος.

48. Από το μύθο αυτό περνάμε στην «Ιστορία», όπου τη Ρώμη ιδρύουν τα δύο αδελφία, ο Ρώμιος κι ο Ρωμύλος. Ο Ρώμιος σκοτώνει το Ρωμύλο, πράγ-

μα που προκαλεί το Ξεσηκώμα του λαού και τόν αναγκάζει, με προτροπή του μαντιέου, να φτιάξει χρυσό ομοίωμα του αδελφού του για να συμβασιλεύσει, αποκαθιστώντας έτσι τη χαμένη ενότητα. Παράλληλα ο Ρώμιος ιδρύει και τόν 'Ιππόδρομο, για να διαχάσει το λάο πού στασιάζει, θεομοποιώντας τους άγώνες και δημιουργώντας έτσι αντίπαλες μεριδες. Μια παρένθεση εδώ, τα στοιχεία αυτά μάς τά μεταφέρει ο Μακάλας, συγγραφέας του βου αι. μ.Χ. και γιά μάς έχουν μεγάλη βαρύτητα, γιατί δείχνουν πώς αποδίδαν οι Βυζαντινοί την παράδοση. Όταν λοιπόν κάποιος από τά μέρη αποκτούσε ισχυρές συμπάθειες, ο Ρώμιος έκανε ότι πήγαινε με τούς άλλους και αποκαθιστούσε έτσι την ισορροπία. Οι ομάδες του λαού στη Ρώμη ήταν τρεις: Οι Άσπροι, οι Κόκκινοι και οι Πράσινοι που αντίστοιχούν στις 3 κοινωνικές ομάδες με τις λειτουργίες τους — 'Ιερείς, Πολεμιστές, Άγρότες — όπως ήθελαν την κοινωνική διαστρωμάτωση οι 'Ινδοευρωπαίοι.

49. Όταν ιδρύεται η Κωνσταντινούπολη, η Νέα Ρώμη, μεταφέρει μαζί της κι όλο τó ιδεολογικό έποικοδόμημα της παλιάς πρωτεύουσας. Κάστορας - Πολυδεύκης, Ρώμιος - Ρωμύλος, Κωνσταντίνος - Λικίνιος. Η συμπληρωματική δυάδα επανέρχεται και μάλιστα λέγεται ότι ο χώρος πού κτίστηκε ο 'Ιππόδρομος άνηκε σέ δύο αδελφία, όπως αδελφία ήταν και οι δύο πρώτοι άρχηγοί των Πράσινων και τών Βένετων, τών ισχυρότερων δήμων της Κωνσταντινούπολης.

Ο βυζαντινός 'Ιππόδρομος αναπαράγει τó ρωμαϊκό κοσμικό συμβολισμό πού ύποκρύπτει παγανιστικές αγροτικές λατρείες. Έτσι τó πέλαμ συμ-

βολίζει τη γη - τó νερό, όταν αναφέρεται στην τάφρο που περιβάλλει τó πέλαμ, παραπέμπει στον Ώκεανό γύρω απ' τή γη, και όταν αναφέρεται στη όπινα, ύπονοει τή μέση θάλασσα, τή Μεσόγειο. Πρόκειται για δύο θεωρίες πού συνυπάρχουν στην κοσμολογία τών Χριστιανών: Η μιά δέχεται ότι η γη περιβάλλεται από ώκεανό και ότι οι θάλασσες είναι πλωτοί κόλποι, και η άλλη ότι έχουμε κλειστές θάλασσες πού επικοινωνούν μεταξύ τους με πορθμούς. Και τά δύο συγκλίνουν σέ μια κοινή πάντως κοσμογονική αντίληψη, αυτή πού θέλει η Βίβλος, ότι η γη δηλαδή προήλθε από τó νερό. Άς μύς εσχάμε και τόν εξαγνιστικό ή ανανεωτικό χαρακτήρα τού νερού στό χριστιανισμό: άλλωστε και τó όνομα τού Εύριπου, πού αποδίδεται στό ύδατο μέρος τού 'Ιππόδρομου, ύποσηλώνει αυτή τήν ανανέωση. Ο Εύριπος είναι ο πορθμός πού χωρίζει τήν Εύβοια από τήν κυρίαρχη Ελλάδα και πού λόγω της παλιρροίας εμφανίζει μία κινητικότητα στα νερά, γεγονός πού ώθούσε τούς άρχαιους νά λένε ότι αλλάζει 7 φορές: ύπήρχε μάλιστα και παροιμιώδης έκφραση τού 4ου - 5ου αι. ότι «άλλάζει σάν τόν όπιο, Εύριπο».

Οι δέκα τόπος, ένα κορυφή τού ούρανού, ταυτίζεται άρα και με τόν άδρανα τού Κόσμου (ό σταυρός γιά τούς Χριστιανούς) πού ένώνει τά 3 επίπεδα κάτω κόσμο-γη-ούρανό: αλλά και γη όρατό ούρανό - άόρατο ούρανό, όπως θέλει ο Κοσμάς ο 'Ινδικοπλεύστης τόν 6ο αι. Οι δώδεκα πόρτες, οι Carceres, είναι τά 12 ζώδια, ενώ οι τρεις κώνοι τών όρίων, τά 3 δεκαήμερα τού κάθε ζώδιου. Κάθε κούρσα περιλαμβάνει 7 γύρους, πού είναι οι 7 μέρες της εβδομάδας και οι 24 κούρσες, οι ώρες της μέρας. Οι 4 όλοι συμβολίζουν τις 4 εποχές, άλλά και τά 4 σημεία τού όρίζοντα, όπως και τά 4 στοιχεία τού κόσμου: στή Ρώμη αντιστοιχούσαν σ' αυτά και θεοί: Πράσινο - άνοιξη - Άφροδίτη - γη. Κόκκινο - καλοκαίρι - Άρης - φωτιά. Μπλε - φθινόπωρο - Κρόνος ή Ποσειδώνας - θάλασσα.

Άσπρο - χειμώνας - Δίας, - άέρας. Τά δύο όρια της όπινας, τά σημαντικότερα αναγνωριστικά στοιχεία τού 'Ιππόδρομου (βλ. παρ. 28) είναι φορτισμένα με τήν έννοια της ζωής και τού θανάτου, όπου της ζωής είναι στις Carceres και τού θανάτου στή σφενδόνη, τó πύ έπικίνδυνο σημείο της διαδρομής. Έκει συμβαίνουν και θανατικές έκτελέσεις. Είναι πιθανό οι 3 κώνοι τών όρίων νά είχαν στην κορυφή τους αυγά πού παραπέμπουν

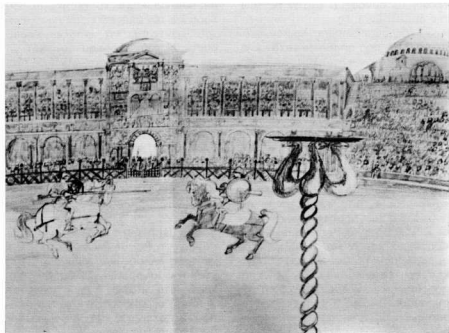

15. Πάλη (Κουκουλές, πίν. ΣΤ', εικ. 3 και 2)

16. Τζουγάνια από περσική μινιατούρα. (Κουκουλές, πιν. ΣΤ, εικ. 4).

17. Κονταρομαχία (Τζόστρα) στον Ίπποδromo μέ τό κέθριο στό κέντρο (Byzance, coll. Time - Life, σ. 48-9).

στούς Διόσκουρους (βλ. παρ. 4α), στούς οποίους είχε αφιερώσει και ό Σεπτίμιος Σεθέρος τόν πρώτο Ίπποδromo (βλ. παρ. 1)· άλλωστε και τό μέτρημα τών γύρων τών άρμάτων γινόταν μέ τά 7 αύγά πού ύπήρχαν πάνω στά τετρακίονα. Οί άρματοδρομίες λοιπόν ανάπλαθαν, σέ συμβολικό επίπεδο, τόν κύκλο τής ζωής, υποδηλώνοντας τό άγροτικό ζεύγος σπορά - καρπός πού περικλείει και τό ζεύγος σελήνη - ήλιος· στό Βυζάντιο ό αυτοκράτορας παραβάλλεται μέ τόν ήλιο, συνδέοντας έτσι στό πρόσωπό του τήν αυτοκρατορία τών Κόσμου. Τοπικός λοιπόν συμβολισμός (4 σημεία τού όρίζοντα, γή, θάλασσα, ούρανός) και χρονικός (4 εποχές, ζώδια, μέρες, ώρες) γιά νά άποδοθεί ό κόσμος σάν σύνολο — τό όλον τού Κόσμου. Άλλο ένα σημαντικό γεγονός πού έρχεται νά εδραϊώσει τήν άποψη τής γεωργικής άφρητίσας τών αγάνων, είναι και τό έξής: Ένώ έχουσα μέ τόν Ίπποδromo μιά σχεδόν όρθωγώνια άξονική κατασκευή, όλος ό συμβολισμός παραπέμπει σέ κύκλο, τόσο ό χρονικός όσο κι ό τοπικός μέ τό 4 σημεία τού όρίζοντα, όπου τό τέταρτο ύπενθυμίζει τήν ένότητα τού κύκλου. Κι έδώ συμβαίνει κάτι τό σημαντικό, πού έχει σχέση μέ τήν αντίληψη τού χρόνου. Σ' όλους τούς προ-βιομηχανικούς πολιτισμούς ό χρόνος γίνεται αντίληπτός σέ κυκλική κίνηση σάν συνεχής επανάληψη. Είναι ό περιήφιμος μύθος τής άέναρης επιστροφής πού ξεκινάει από τίς άγροτικές

κοινωνίες και έχει σχέση μέ τήν καλλιέργεια, δηλαδή σπορά - συκομιδή, θάψιμο σπόρου - φύτευμα, ζωή - θάνατος. Πρώτοι οι Έβραίοι εισάγουν τήν εύθύγραμμη χρονική κίνηση, αλλά μ' ένα τέλος πού θά είναι ή εμφάνιση τού Μεσσία. Τό ίδιο συμβαίνει και μέ τούς Χριστιανούς μέ τή Δευτέρα Παρουσία. Τήν πλήρη ανάπτυξη τής αυτή ή αντίληψη τή δέχεται μέ τόν ιστορικό ύλισμό, όπου ύπάρχει συνεχής εξέλιξη. Είναι λοιπόν φυσικό σέ μιά κοινωνία, όπως ή Βυζαντινή, όπου σ' όλη τής τή διάρκεια ή οικονομία βασίζεται στή γεωργία, νά επιβιώνουν τέτοιου είδους διανοητικές δομές. Δηλαδή, άν τού Βυζάντιο διατηρεί τό γεωργικό συμβολισμό τή συλλογική συνείδηση, είναι γιά τούτο έχει πραγματική άναπόκριση μέ τήν κοινωνική πραγματικότητα. Πράγματι, ή γεωργία καθορίζει τή βυζαντινή οικονομία, γεγονός πού τό άποδεικνύει και ή χρήση τού νομίσματος πού άπόβλεπε στήν πληρωμή τών φόρων παρά στήν ύποστήριξη τού έμπορίου. Και ή κοινωνική θέση τού Βυζαντινού καθορίζεται από τήν ιδιοκτησία τής γής. Στούς πρώτους μάλιστα αιώνες τής αυτοκρατορίας οι γερουσιαστές - άνώτεροι πολιτικοί άρχοντες - επιπρεπόνταν νά έχουν σάν πόρο ζωής μόνο τή γή. Πρέπει νά σημειώσουμε ότι πόλη και ύπαιθρος στό Βυζάντιο δέν έχουν τό σαφή διαχωρισμό πού πήραν στίς δικές μας κεπιταλιστικές κοινωνίες. Ό ρόλος αυτός τής γεω-

γίας φαίνεται κι από ένα άλλο σημείο μέσα στή διάρθρωση τού Ίπποδromου και έξηγηεί τήν κοινωνική και στή συνέχεια πολιτική του διάσταση. Οί τέσσερις δήμοι, αντιπρόσωποι τού πληθυσμού τής πόλης (βλ. παρ. 3α) έξασθενούν και άφήνουν τήν κυριαρχία στούς δύο πιό ισχυρούς, τούς Πράσινους και τούς Βένετους. Πώς συμβαίνει όμως νά ξεκινάμε μέ τρεις στή Ρώμη, νά καταλήγουμε μέ τέσσερις στήν Κωνσταντινούπολη και τήν ούσα νά ύπάρχει κυριαρχία τών δύο; Οί Βένετοι φαίνονται νά προήλθαν από μιά διχοτόμηση τών Πράσινων πού άντιπροσώπευαν τόν πληθυσμό πού πόλη: είναι οι άγρότες τής ρωμαϊκής παράδοσης, δηλαδή οι καταναλωτές τού γεωργικού προϊόντος στό άστικό κέντρο. Τό πρώτο καταλήγει νά γίνει και τό χρώμα τής εθνικότητας τής Κωνσταντινούπολης, όπως και τής Ρώμης, όπου τή μιά τήν λέγαν Άνθουσα και τήν άλλη Flora. Όταν γιορτάζονταν τά γενέθλια τής Κωνσταντινούπολης, γέμιζαν μικρά πλοία μέ λαχανικά, ψάρια και γλυκίσματα πού τά τοποθετούν στόν Εύριπο και τά όποία μοιραζόταν ό κόσμος στό τέλος τών αγώνων, ενώ παράλληλα οι άρματοδρομίες τής μέρας αυτής λέγονταν «ιππικών λαχανικών». Σάν λαϊκός θεσμός πού ήταν ό ιπποδρόμος, φυσικό νά κυριαρχήσουν σ' αυτόν οι πράσινοι, από τή διχοτόμηση τών όπίων θγαίνουν οι Βένετοι. Υπάρχουν ένδειξεις πού θέλουν τούς πρώτους νά αντιπροσώ-

πεύουν λαϊκές τάξεις, ενώ οι δεύτεροι ανώτερες, οπωσδήποτε όμως τόν αστικό πληθυσμό της Κωνσταντινούπολης και το συσχετισμό των δυνάμεων. Τώρα, όσο για τους Άσπυρους, που στη ρωμαϊκή παράδοση αντιπροσωπεύουν τους Ιερείς, στη Κωνσταντινούπολη, (στους πρώτους αιώνες που συμβαίνουν αυτά, γιατί άργότερα οι δήμοι εξασθενούν) υποδιάζονται, γιατί η Έκκλησία απέχει από τόν 'Ιππόδρομο, θεωρώντας τον μισαχθικό, ενώ παράλληλα το ιερατείο δεν έχει αυτή την έποχή και μεγάλη ισχύ, όσο έχει η πολιτική εξουσία και έτσι η κοινωνική διαστρωμάτωση, όπως την ήθελε η ινδοευρωπαϊκή παράδοση, δεν ανταποκρίνεται σε καμιά ζωντανή πραγματικότητα, αλλά παραμένει σάν ιδεολογικός απόηχος.

Γιά τους στρατιωτικούς συμβαίνει τό ίδιο: μέχρι τόν 7ο αι. υπερέχει η πολιτική εξουσία, ενώ ο μισθοφορικός στρατός απέχει πολύ από τό νά αποτελεῖ κοινωνική τάξη. Όταν αυτό θά γίνει άργότερα μέ τούς εικονομάχους αυτοκράτορες και τά θέματα, ο θεσμός τών δήμων θά έχει εξασθενήσει.

45. Πέρα άπ' αυτή τήν κοινωνική διάσταση τού 'Ιππόδρομου υπήρχε και η πολιτική. Ο συμβολισμός τού κύκλου της ζωής, που καταλήγει στή νίκη της ζωής πάνω στό θάνατο και στήν ανανέωση τού Κόσμου, δηλαδή της αυτοκρατορίας που ταυτίζεται μ' αυτόν, καταλήγει στό πρόσωπο τού αυτοκράτορα που αντιπροσωπεύει στή γή τήν αυτοκρατορία - Κόσμο άλλα και τό Θεό. Ρόλος τού αυτοκράτορα στόν 'Ιππόδρομο είναι η διατήρηση της ενότητας και της ισορροπίας, δηλαδή της οικονομίας τών πραγμάτων, μέσα από τίς αντίθεσεις τους, όπως ακριβώς τά έταξε η θεία θέληση.

Η ισορροπία που υπάρχει πάνω στό θάβαρο μέ τήν διάταξη τών θέσεων τών δήμων, όπως τά όρισε ο αυτοκράτορας (μέ πρώτο τό Θεοδόσιο Α) διαταράσσεται μέ τίς άρματοδρομίες και πρέπει νά ξαναποκατασταθεί μέ τήν παρέμβαση του, παίρνοντας πότε τό μέρος τού ενός και πότε τού άλλου. Είναι ένα πολιτικό συμβολικό παιχνίδι μέσα από τό οποίο θγαίνει ανανεωμένη η αυτοκρατορική εξουσία, ενώ οι άγώνες παράλληλα μετατρέπονται σε μία «αυτοκρατορική τελετουργία», όπου κάθε νίκη σε άρματοδρομία αποδίδεται σ' αυτόν, ενώ κάθε νίκη στόν άθλητισμό είναι ένα σύμβολο τών νικών τού στίς μάχες. Ο άπώτερος συμβολισμός της νίκης είναι η έπαναφορά της τάξης πάνω στό χάος. Ο αυτοκράτορας δηλαδή άνα-

παράγει σε μικρογραφία τήν πρωταρχική κοσμογονική πράξη της δημιουργίας τού Κόσμου. Το ίδιο άκριβως σημαίνει και η άποκατάσταση της ήρεμίας-ισορροπίας στούς δήμους. Μ' αυτό τόν τρόπο έπιβεβαιώνεται και καταξιώνεται ο ρόλος πού έταξε ο Θεός στόν αυτοκράτορα πάνω στή γή.

Άπ' αυτό τό πολιτικό παιχνίδι της εναλλαγής στήν προτίμηση τών δήμων (πάντα όμως μεταξύ τών ίδιων μέ σκοπό πάντα τήν ίδια ισορροπία) απέχει η Έκκλησία γιά τήν οποία ύποαόθηκε προτίμηση, δηλαδή ύποαότητα έπιλογής, σημαίνει αίρεση. Άρα η άπουσία της Έκκλησίας από τόν 'Ιππόδρομο είναι περισσότερο μία βασική ιδεολογική διαφορά μέ τήν πολιτική εξουσία και ένας φόβος γιά τή δική της εξουσία παρά ένας άποτροπισμός γιά θέματα. Γιά τήν Έκκλησία ένας ο Θεός, ένας ο πατριάρχης, ένας ο αυτοκράτορας, ένας ο λαός και διαμορφώθηκαν μία γιά πάντα. Άς μιληγίμαστε όμως άκόμα και στόν πολιτικό χώρο ο διχασμός έπιτρέπεται όσο περιόριζεται στό λαό, κι αυτό γιά νά έπιβεβαιωθεί η αυτοκρατορική εξουσία. Όταν φτάσουν όμως τά άμφισβητήσιμα στή τήν τελευταία, τότε έπέρχεται η τιμωρία, όπως στή στάση τού Νίκα έπί 'Ιουστινιανού πού ο στρατός σκότώσε στόν 'Ιππόδρομο 30.000 άτομα.

Τελικό ο 'Ιππόδρομος γίνεται ο τόπος έκτόνωσης της πολιτικής ζωής η οποία «θεατρικοποιείται» και όδηγεί στήν κάθαρση, ώστε νά έπέλθει η ήρεμία και η διασφάλιση της τάξης, δηλαδή η άποκατάσταση της κοσμικής άρμονίας. Ένα «παινίδι» δηλαδή έξουσίας, όπως θά τό αποκαλούσε ένας σύγχρονος μας δυτικός άνθρωπος, γιατί γιά τόν Βυζαντινό ήταν δύσκολο, άν όχι αδύνατο, νά δει αντιπεριεχέ, ώστε νά άσκησει κριτική άπ' έξω. Όταν πέφτανε δεινά στήν αυτοκρατορία, ο λαός ξεσηκώνεται και ζητούσε τήν άντικατάσταση τού αυτοκράτορα, γιατί σημαίνει ότι ο Θεός απέσυρε τήν εύνόια του λόγω άνικανότητας, ούτε κατά διάνοια όμως νά άμφισβητηθεί ο θεσμός της αυτοκρατορικής έξουσίας.

Άποδοση λοιπόν σε συμβολικό έπίπεδο της κοινωνικο-οικονομικής άναπαγωγής και συνεχής άναπαγωγής της, όπως και της αυτοκρατορικής έξουσίας, έγγυητριες δύνάμεις της τάξης τών πραγμάτων, όπως τήν όρισε ο Θεός. Αυτός είναι σε τελευταία άνάλυση ο 'Ιππόδρομος της Κωνσταντινούπολης.

Βιβλιογραφία

Σημειώνουμε μόνο τή βασική βιβλιογραφία μέ άλφαιβητική σειρά:
DAGRON G. *Naissance d'une capitale*. Constantinople et ses institutions de 330 a 451. P.U.F., Paris 1974.
ELIADE M. *Le Mythe de l'éternel retour*. Gallimard, coll. Idées, Paris 1969
GOLDMANN L. *Sciences humaines et philosophie* με στό έλληνικά: Άνθρωπίνες έπιστήμες και φιλοσοφία. έκδ. 70
GRABAR A. *L'empereur dans l'art byzantin*. Variorum Reprints, London 1971.
JANIN R. *Constantinople byzantine*, Institut Français d'Etudes Byzantines, Paris 1964.
ΚΟΥΚΟΥΛΗΣ Θ. *Βυζαντινών βίος και πολιτισμός*. Αθήνα 1952
Μαθθήσια από τόν Καθηγητή G. Dagron, πάνω στή βυζαντινή πολέοδοια, στό Πανεπιστήμιο Paris I - Sorbonne (προσωπικές σημειώσεις).

The Hippodrome in Constantinople

The hippodrome was in Constantinople, the center of the social and political life. It was there where emperors were proclaimed and dignitaries welcomed in official ceremonies, there where revolutions were breaking, executions, pillories and military triumphs were taking place.

The hippodrome as an architectural conception combined the greek stadium and the roman arena owing to the latter both its articulation and symbolism.

The most popular show in the hippodrome was chariot racing, taking place either regularly on fixed dates or on the occasion of great, happy or unfortunate events, the public reaction to be thus relaxed. Besides the chariot racing, the hippodrome was the place for various athletic games like wrestling, boxing, hurling; and also for shows and public spectacles in which actors, mimes and acrobats were performing scenes of battles, hunting, etc.

Moreover, the hippodrome had a rich cosmic symbolism: It symbolized the universe, while the chariot races symbolized the cycle of life and consequently the continuous renewal of the universe which terminated to the emperor, the representative of God on earth, who ruled the universe-empire. All this symbolism resulted in reinforcing the power and authority of the emperor. Furthermore, the four municipalities representing the people of Constantinople and the symbolic colours they were using for distinction and identification — green, blue, white, red — reflected the social structure of the capital. Thus, the hippodrome can be defined as the symbolic representation of the social and political situation of its time.